

HAMZA BABA TÜRBESİ ETRAFINDA UYGULANAN RİTÜELLER VE BEKTAŞİLİK GELENEĞİ*

Rituals and Bektashism Practiced Around the Tomb of Hamza Baba

Gül Aynur ÇOTULAY**

Öz

Dinimizde, örf ve adetlerimizde her zaman büyüklerle saygı bizler için önemli bir yere sahip olmuştur. Hele ki olağanüstü mucizelere sahip olan, keramet ehli kişilere olan inanç ve sevgi birçok şeyin üstünde tutulmuştur. Bu keramet ehli kişilerin Hakk'a yürümelerinin ardından onlar için yapılan türbeler, yatırlar ve ziyaretler insanların uğrak yerlerinden biri haline dönüşmüştür.

Anadolu halkı, yıllar boyunca ulu kişilere sevgi ve saygı göstermiş, onların kabirlerini yüce bir makam kabul etmişlerdir. Bu bağlamda türbe, yatır ve ziyaretler Anadolu halkı için büyük bir öneme sahiptir.

İnsanlar türbe, yatır ve ziyaretlere giderek dualar etmektedir. Bu dualarının gerçekleşmesi için Allah'a kurban adamaktadırlar. Duaları kabul olduğunda da türbe, ziyaret vb. yerlere gelip adaklarını kurban etmektedirler. Bunun dışında duaları kabul olsun diye farklı uygulama ve pratiklerde gerçekleştirmektedirler. Türbeler, yatırlar ve ziyaretler çevresinde gerçekleştirilen uygulamalar ve ritüeller yıllarca sürmüş, günümüze kadar gelmiştir. Halen varlığını devam ettirmektedir.

İzmir'in Kemalpaşa İlçesinde bulunan Hamza Baba Türbesi de yıllar boyunca Anadolu halkının ziyaret ettiği, adaklar adadığı, çeşitli pratikler ve ritüeller gerçekleştirdiği bir türbe olarak varlığını devam ettirmektedir. Hem kültürümüze ait izler barındırması hem de Alevi ve Bektaşî geleneklerine ait uygulamaların yapıldığı bir türbe olması mahiyetiyle çalışmamızı bu türbe üzerine hazırladık.

Çalışmamızın esasını Hamza Baba Türbesi, Hamza Baba'nın bağlı bulunduğu Bektaşî geleneği, türbe etrafında gerçekleştirilen pratikler ve ritüeller içermektedir. Bu amaçla hazırlanan çalışmamızda türbenin bağlı bulunduğu köy halkı ile görüşmeler yapılmış ve elde edilen bilgiler yazılı kaynaklarla desteklenerek çalışma hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hamza Baba, türbe, inanç, Hacı Bektaşî Veli, Bektaşilik, ritüel

Abstract

Respecting adults has always had an important place in Islam, and Turkish customs and traditions. Especially the belief and love for the people who are believed to be capable of showing extraordinary miracles have preceded others. When they passed away, their tombs have become one of the places frequented by people. Anatolian people have shown love and respect to such great people for years, and accepted their graves as a supreme authority. In this context, visiting tombs where people pray and offer sacrifices to God, has gained a great importance. When their prayers are accepted, they would pay another visit to the tombs to sacrifice their offerings. Besides, they perform their prayers through different practices in order to be accepted. Such practices and rituals revolving around the tombs have continued for years and survived to the present day.

The Hamza Baba Mausoleum, located in Kemalpaşa District of Izmir, continues to exist as a mausoleum that has been visited by Anatolian people for years, where they offered sacrifices, and per-

* Geliş Tarihi: 16.01.2020, Kabul Tarihi: 03.03.2020. DOI: 10.34189/hbv.94.008

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü aydi.0106@gmail.com ORCID ID: orcid.org/0000-0002-0467-4083

formed various practices and rituals. This study focuses on Hamza Baba Tomb, as it contains both traces of Turkish culture and Alawi-Bektashi traditions. The study consist of three essential parts, namely the Hamza Baba Mausoleum, the Bektashi tradition that is followed by Hamza Baba, the practices and rituals performed around the mausoleum. To this end, interviews were conducted with the villagers who live in where the tomb is located, and written sources were consulted to discuss the data gained during fieldwork and enrich the study.

Keywords: Hamza Baba, tomb, faith, Hacı Bektash Veli, Bektashism, ritual.

1. Giriş

Toptan dahi olsa din değiştiren bir topluluk, bütünüyle kendi kültüründen sıyrılamaz. Bir topluluk, nasıl ve ne derece üstün bir medeniyet düzeyine erişmiş olursa olsun, yüzlerce yıl devam ede gelen yaşayış, düşünüş ve inanışlarını ister istemez birden terk edip onlardan uzak kalmaz. Bu Türklerin İslam medeniyeti dairesine girişinde de böyle olmuştur (Fırlıklı, 1994:86). İslam dininin kabul edilmesinden evvelde Şamanizm inancı devam ettirilmekteydi. Bu inancın izlerini tamamen yitirmedik. İslam dinine girilmesiyle beraber Şamanizm'e ait uygulamalar yeni dine farklı şekillerde uygulandı. Bunun en büyük kanıtlarından birisi türbeler etrafında uygulanan çeşitli ritüellerdir.

Tarih boyunca, toplum olarak ulu kabul edilen kişilerin kabirlerini ziyaret etmek insanlar için bir gelenek haline gelmiştir. Özellikle Anadolu halkı ulu, yüce kabul ettiği kişilerin kabirlerine giderek Allah aracılığıyla onlardan istekler istemiş ve ettiği duaların kabul olduklarına inanmışlardır. Bu isteklerini de çeşitli ritüeller yaparak gerçekleştirmektedirler. Bir toplumu oluşturan temel yapı, o topluma ait gelenek- görenek ve inanç sistemidir. Gelenekler-görenekler insanoğlunun inanç sisteminin bir parçasını oluşturur.

İzmir'in Kemalpaşa İlçesinde bulunan Hamza Baba Türbesi de toplumun inanç sisteminin bir parçasını oluşturmaktadır. Türbede uygulanan inanç motifleri ve ritüeller çalışmamızın temelini oluşturmakla birlikte, Hamza Baba'nın Bektaşilik geleneğine bağlı bir şahsiyet olması da Bektaşilikte Şamanizm'in kalıntılarının olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda ilk olarak Hamza Baba'nın kim olduğuna değinmeye çalıştık.

2. Hamza Baba Kimdir?

İzmir'in Kemalpaşa İlçesinde bulunan Hamza Baba Türbesi'nin içindeki bilgilerde Hamza Baba'nın tarihi ve menkıbevi kişiliği şöyle anlatılmaktadır: Hamza Baba İran Horasanlıdır. Seyhun Havzasının kuzey doğusundaki Yesi'ye 2 km uzaklıkta bulunan Balhayık Köyünde dünyaya gelmiştir. Tahmini (1150 yılında). Babası Oğuzların Oymak beylerinden olan İlyas Beydir. Annesi Hatun anadır. Annesinden saçlı doğduğu için Saçlı Hamza Baba olarak anılmıştır. Hamza Baba ilk eğitimini Hoca Ahmed-i Yesevi dergahında görmüş, orada Hacı Bektaş-ı Veli Dergahı'na gönderilmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli Dergahı'nda Saçlı Hamza Baba olgunlaşp kelama erer. Çeşitli deliller

göstermeye başlar. Bu durumu gören Hacı Bektaş-ı Veli, “Babalık” töreni hazırlar, miraç cemi düzenler. Hünkâr Hamza Baba’ya taç ve hırka giydirir. Teslim taşı takar, kemer bağlar, post, sofrası, tuğ, taber, çerağ gibi eşyaları verir. “İcazetname ve Babalık Berat’ı” dergâh Babaları tarafından imzalanır, mühürlenir. Hünkâr beratı tuğrasıyla onaylar. Hamza Baba Saruhanoğlu iline irşat için görevlendirilir, kırk dervişini yanına alarak Sulucakarahöyük’ ten Manisa’ ya doğru yola çıkar. Hamza Baba, Saruhan Bey ile birlikte olmuş, torunlarının kurduğu beylikte dergahını kurmuş ve Alevi Türk töresini yaymıştır. Sulucakarahöyük’ ten çıkan Hamza Baba dervişleriyle birlikte ilk olarak Baba dağına gelir, Kırklar tepesinde cem tutar, semah dönerler. Dervişlerinden Sümbül Arap Hakk’a yürüdüğünde artık burada kalmanın gereği yok diyerek sırtını dayadığı kızıl kayayı “Ya Hakk” deyip fırlatır ve düştüğü yeri yurt edinir. Hıdırlık’taki dergâhını kızıl kayanın parçalarından inşa eder. Orada bulunan bir mağarada kırk gün çile çeker. Hamza Baba’nın dergâhı sevilip sayılmaya başlar. Yolcular, sefil ve yoksul insanlar ziyâde içerler, barınırlar. Buraya gelenler ilim ve irfan öğrenirler, Hamza Baba’nın kısa sürede binlerce müslim ve gayrimüslim müridi olur. Bu durumdan rahatsızlık duyan Papaz ve Sünni Ulemalar Hamza Baba’yı Nif Bey’i Ali Paşa’ya şikâyet eder. Ali Paşa durumu öğrenmek için dergâha gelir, dergâhta saygı ile karşılanır, şölen verilir. Ali Paşa’ya Yesevi-Bektaşî fikri anlatılır. Durumu gören Ali Paşa dergâhın faaliyetlerine izin vererek birkaç parça arazi “Ocaklık” verir. Oradan memnuniyetle ayrılır. Ali Paşa’ya ettikleri şikâyetten sonuç alamayan Sünni Ulema ve Papazlar Hamza Baba’yı Saruhan Bey’e şikâyet ederler. Saruhan Bey, Hamza Baba’yı yakalatmak için asker gönderir. Hamza Baba askerler geldiğinde tarlada bostan ekmekte, ekilen tohumlar hemen yeşerip ürün vermektedir. Askerlere bostanlardan ikram edilmiştir. Bunu gören askerler Hamza Baba’nın gerçek Hakk ereni olduğunu anlar, tövbe ederek müridi olurlar. Askerlerin gelmediğini gören Saruhan, saray muhafızı ile bir manga asker gönderir. Bu askerler Hamza Baba ve müritleri yakalayıp vururlar. Hamza Baba giderken arkasından kayalar da hareket eder. Bu durumdan korkan muhafız komutanı Hamza Baba’yı çözer. Hamza Baba da kayalara bel verir ve kayaları durdurur. Yola devam ederler. Saruhan Bey’e gidilir. Saruhan Bey, Hamza Baba’ya “senin keramet sahibi olduğunu duyduk, bu mevsimde yaş üzüm olmaz bana bir sepet üzüm bul” der.

Hamza Baba “Emredersiniz beyim” der. “Nefes bizden, vermek Hakk’tan deyip bir gülbân okur ve “arka bahçedeki asmanın altında bir sepet üzüm var yaveriniz alsın” der. Bu durumu gören Saruhan Bey Hamza Baba’nın gerçek Hakk ereni olduğunu anlar. Ona vakıf olarak bağ, bahçe ve değirmen verir. Dost olurlar. Hamza Baba bir vakit Manisa’ya gidip Saruhan Bey’i ziyaret eder. Ona Hakk’a kavuşacağını vedalaşmaya geldiğini söyler. “Ben gittikten sonra dergâha ve dervişlere zarar gelmesin” der. Saruhan Bey de söz verir ve yazılı fermanı onaylar. Hamza Baba akşam vedalaşır ve konuk odasına çekilir. Orada Hakk’a kavuşur. Saruhan Bey, Hamza Baba için Manisa’nın en güzel yerinde türbe yapılmasını emreder. Hamza Baba’nın dervişleri ise Hamza Baba’yı dergâha götürmek ister. Tartışmalar sonucunda “Hamza Baba ermiş kişidir, iki tabut yapalım üzerlerine dergâh ve Manisa yazalım hangisinde istirahat

edecekse o tabuta girsin” diye karara varırlar. Tabutlar ve odanın kapısı mühürlenir, kapısına bir asker ve bir de derviş konulur. Sabahleyin dervişler kendi tabutunu alır gelirler. Hamza Baba dervişlerin tabutundadır. Şimdiki türbesinin bulunduğu yere defnedilir. Türbesi Osmanlı padişahlarından ikinci Murat zamanında yapılmıştır.

Hamza Baba, sosyal hayata yön veren önemli bir evliyadır. Hiçbir insana ırk ve din ayrımı yapmamış, bütün insanlara hoşgörülü, erdemli, barışçıl davranmış bir şahsiyettir (Onarlı,2001:13).

3. Hamza Baba'ya Ait Eserler

3.1. *Makâmât-ı Evliya*

Eserin 91b-109b sayfaları arasında bulunan tam on dokuz sayfalık talik hatlı eser, velayetname türünde yazılmış bir eserdir. Bu eseri de Hamza Baba'nın diğer eserlerini kaleme alan müstensih yazıya geçirmiştir. Velayetnameler, keramet sahibi kişilerin vefatlarından sonra onların hayat hikayelerinin, olağanüstü hadiselerin ve kerametlerin aktarıldığı bir türdür. Bu tür eserler dikkate alınırken şahıs, zaman ve mekan bakımından değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Akşemseddin olarak bilinen Mehmed bin Hamza'nın da aynı adlı eseri bulunmaktadır. Bu nedenle bu eserler Akşemseddin'e mal edilmektedir. Hamza Baba'ya ait olan eserlerin gün yüzüne çıkmasıyla beraber bu karışıklık ortadan kaldırılacaktır. Birçok yazma nüshası bulunan bu eserin işlediği temel konu tasavvuf üzerinedir. Eser bir beyanla başlar. Yüce Allah'ın varlığının akıl ve mantık ile idrak edilemeyeceğine değinilmektedir. Veliler de Allah'ın kusursuz kudretiyle yaratılmışlardır. Her insan üzerine farz kılınan kulluğu yerine getirmekle yükümlüdür. Bu girişten sonra, Hamza bin Ahmed Allah'ın yüceliği karşısında veli sıfatının ve beşerin acizliğini dile getirmiş, kibir ve gurura kapılmadan âlimliğinin ve ilminin sınırlarını belirlemiştir. Yazar, eserin Allah'ın ona vermiş olduğu akıl ve idrak ölçüsünde gücü yetebildiğince yazdığını belirterek kul için ilmin ve maneviyatın değerine değinirken kibir ve riyanın ise tehlikelerine işaret eder. Kitabın yazarı Hamza bin Ahmed eserin Ahmed oğlu Hamza'ya ait olduğuna değinerek Hamza Baba'ya ait bir rüyanın anlatımı ile eserin yazılış sebebinin dile getirir. Hamza Baba rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Etrafındaki veliler onun sevgiliye kavuştuğunu ona berat verildiğini söylerler ve Hamza Baba'yı yüceltirler. Utançla Hz. Peygamberin karşısında bekleyen velilerden birisi Hamza'nın bir eser yazmak niyetinde olduğunu Hz. Peygamber'e söyler. Hz. Peygamber mübarek elini Hamza'nın gözüne sürer. Hamza'nın gözündeki perde kalkar. Gözündeki perde kalkan Hamza, kitapta anlatılmakta olan makamları görür. Hamza Baba rüyadan uyandığında rüyasında gördüğü her şeyi yazdığını, ne bir eksik ne bir fazla yazarak kitaba *Makâmât Evliya* adını verdiğini belirtmektedir. Böyle bir rüya sonucu yazılan eser, manevi hüviyet de barındırmaktadır (Harmancı, 2011).

Eser toplama on sekiz bölümde yazılmıştır. Harmancı (2011), eserde bulunan bölüm başlıklarını şu şekilde vermiştir:

1. Mürşid kimdir ve mürid nedür ve irşad kimün hakkıdır, anı bildürür.
2. Makam-ı vilayet nedür, anı bildürür.
3. Vilayet nedendür, anı bildürür.
4. Makam-ı fena nedür, anı bildürür.
5. Makam-ı hikmet nedür, anı bildürür.
6. Âdem ‘aleyhi’s-selam makamın bildürür.
7. Ehl-i cezbe makamın bildürür.
8. .Sahib-i tasarruflar makamın bildürür.
9. Makam-ı kümmeli bildürür.
10. Makam- ma’suk nedür anı bildürür.
11. Seyr ü süluk nedür, anı bildürür.
12. Makam-ı ‘aşk nedür, anı bildürür.
13. ‘Anasır-ı erba’a dört nebiye mazhar düşdi, anı bildürür
14. Hak te’ala evliyaya virdüğü kudretleri bildürür.
15. Evliya cennet arzusundan geçer, müşahid-i zat olur, anı bildürür.
16. Makam-ı salevatı bildürür.
17. Sahib-i ma’rifetün makamların bildürür.
18. Tevhid nedür ve ne makamdur anı bildürür (s.44).

3.2. *Kitabü’l-Usul*

Aynı müstensihin yazıya geçirdiği bu eser, 110b-124b sayfaları arasındaki 15 sayfalık talik hatlı eserdir. Eserin yazarı olan “Hamza” ibaresi ve kitabın başlıkları kırmızı mürekkeple yazıya geçirilmiştir. Eser içerisinde ders verici nitelikte hikayeler yer almaktadır. Her hikaye bir mesaj vermektedir. Eser içerisinde tasavvufi nasihatler yer alır. Eserde yaratılış ve tıraş konusu dışında; taharetin önemi, yola çıkan beş yoldaş ile beş vakit namaz öğretisi, bir çekirdekten meydana gelen karpuzun hikâyesi, şöhrete karşı fakrın yüceltilmesi, mümin ve münafık arasındaki güçlü fark, alimlere uyanların kazançları, dünya işi ile meşgul iken tevekkülde bulunma gibi konular üzerinde durulur (Harmancı, 2011:45).

3.3. *Tasavvuf Risalesi*

Bu risale 125b-129a arasında dört sayfalık mensur bir risaledir. Dört kapı olan şeriat, tarikat, hakikat ve marifeti çeşitli sembollerle aktaran tasavvufi bir eserdir. Hamza’nın adı eserin ki yerinde Baba Sultan Kulı ve Biçare olarak geçmektedir. Zaman zaman ayet ve hadislerden aktarım yapmakla konuya ara verirken; esas olarak yazar-anlatıcı üslubu ile ve örnekleme yoluyla kaleme alınmış bir eserdir. On yedi satırlı talik hatla yazılmış bu yazma nüsha besmele ile başlar ve “Derviş Mustafa El- Mevlevi” adına H. 997/M.1588-89 tarihli istinsah kaydı bulunmaktadır. Eserde insanın yaratılışı, yazarın dört element ile ele aldığı ontolojik bir alegori üzerine kurgulanmıştır. Bu sembolizmde dünya kurşun ve bakırdan, beden gümüşten, can da altından yaratılmıştır. Daha sonra bu maddelerden yapılan bir hamam içinden açılan kapılarla dört kapı bahsine geçen yazar, Baba Sultan’dan kendisine keşfolan dört ma-

kamı sembollerle anlatır. Eserin ikinci sembolik anlatısı ırmak yoluyla denize ulaşan balık metaforudur. Balık, pınar, ağaç ve gölge üzerinden kurguladığı hikâyeyi yine dört kapı mecazi anlatımıyla ilişkilendirir (Harmancı, 2011:45).

3.4. *Divan*

Son eser olarak karşımıza çıkan divan 129b-141a sayfaları arasında bulunmaktadır. Gazel nazım şekliyle yazılan eser içerik bakımından halk şiirine uygun görülmektedir. Bazı mısralarında uyum göstermeyen eksikli bir hece vezni ile yazılmış olan bu şiirler, tasavvuf doktrini doğrultusunda, dünya algısına yönelik nasihat ve ibret içerikli örneklerdir. İnsan için kendini bilmeyi, doğru itikat için ölmeden önce ölmeyi ve kalbin inkardan kurtulması için muhip olup erenler eteğini tutmayı salık vermektedir. Divan dil özellikleri bakımından 13. ve 14. yüzyıl eski Anadolu Türkçesi genel özellikleri taşır. Zaman zaman arkaik sözcüklerin yer aldığı metnin dili dini-tasavvufî halk metinlerinin diline yakındır. Şiir tekniği ve şekil özellikleri bakımından yetkin sayılmayan bu şiirler, pek çok örneği görüldüğü üzere tasavvuf okullarında okunan ve ilahi formunda da söylenen türlerden olup muhteva bakımından da ilk dönem Anadolu erenlerinin üslubunu yansıtmaktadır. Bu metinler, Anadolu’da oluşmaya başlayan bir medeniyetin inşa sürecine tanıklık etmesi bakımından da ayrı bir değere sahiptir (Harmancı, 2011:45).

4. *Türbe Kavramı*

Ziyaret amacıyla gidilen türbeler Orhun Kitabelerinde “bark” adı altında geçmektedir. Makam türbeleri, kendilerine büyük saygı duyulan kişiliklere atfolunan “manevî ikâmetgâh”lardır. Dolayısıyla oralarda gerçekten bir mezarın bulunmaması, “onların kutsal bilinip, ziyaret konusu olmaları için bir engel teşkil etmemekte” dir. İnsanların kendilerine “yardım ve faydası dokunacağına inandıkları varlıklar” arasında, doğüstü güçlerine inanılan “yatırlar” da bulunmaktadır. Bunlar, sağlıklarında Allah inancıyla, ibadet ve sevgiyle yaşayan, vatani, milleti uğruna şehit olmuş, “Allah’ın sevgili kulları” arasında kabul edilen kimseler olduğu gibi, “Allah katında hatırlarının kırılmayacağı inancıyla ilk dilek kapısı olarak değerlendirilen, kült haline gelmiş veliler” olarak da tanımlanmışlardır (Çelik:2013,18).

Kutsal kabul edilen mekânlar arasında bulunan türbeler çok çeşitli sebeplerle ziyaret edilmektedirler. Bu ziyaretlerde bazı ritüellere genel olarak uyulsa da ziyaretin hangi zamanlarda yapılacağı konusunda bir netlik olmadığı gözlenmektedir. Kutsal kabul edilen günler, geceler ve aylar, gündelik hayat içindeki kişisel ve toplumsal dönüm noktaları, ziyaret edilen zamanlar olabilmektedir. Ziyaret zamanları her türlü durum ve isteğe bağlı olarak belirlenmektedir. Türk dünyasında, türbe, adak ve ziyaret dindarlığı bağlamında, ziyaret yerlerine gidişte hastalıklardan tedavi ve şifa amacı ilk sırayı almakta, bunu öteki dilek, istek, hacet ve ihtiyaçların karşılanması izlemekte fakat belli bir dilek ya da isteğe bağlı olmaksızın sadece “saygı sebebiyle” gidişlerin olduğu da anlaşılmaktadır. Tarih boyunca süregelen türbe ziyaretleri ekonomik, sağlık

ve kültürel sebeplerle yapılıyor görünse de bu alanlardaki sorunlarını büyük ölçüde gidermiş birçok ülkeye göre ileri kabul edilen ülkelerde de bu tür ziyaretler günümüzde devam etmektedir (Çelik,2013:19).

5. Hamza Baba Adına Açılan Türbe ve Ziyaretler

Hamza Baba'nın adına açılmış türbe İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde bulunmaktadır. Bu ziyaret yerini her yıl binlerce insan ziyaret etmekte, Allah'a el açıp dua etmektedir.

Batı Anadolu'da Manisa yöresinin fethi ve İslâmlaşması ile bağlantılı rivayetlere göre, Horasan'dan gelmiş gazi erenlerden olan Hamza Baba'nın Nif'teki (Kemalpaşa) kabri üzerine II. Murad tarafından bir türbe yaptırılıp yakınında bir de Bektaşî tekkesi kurulmuştur (Eyice, 1997: 502-503).

Nejdet Bilgi, Hamza Baba Köyü'nün XIX. Yüzyılın Ortalarındaki Sosyal ve Ekonomik Yapısı (2444 Numaralı Temettüat Defteri'ne Göre) Adlı Makalesinde Hamza Baba'nın türbesiyle ilgili şu bilgiye yer vermiştir: "Bugün Hamza Baba zaviyesi ortada yoktur. Sadece Türbe bulunmaktadır. Fakat zaman içinde zaviyenin varlığına işaret eden belgeler mevcuttur. 1597 ve 1675 yıllarına ait iki ayrı tarihteki mahkeme ilamları, zaviyenin şeyhleri ve vakıfları hakkında bilgiler içermektedir" (Bilgi, 2014: 69). Hamza Baba Tekkesi hakkında herhangi bir vakfiye bulunmamakla birlikte günümüze kadar ulaşan Hamza Baba soyundan gelenler elinde bulunan belgelerde, Tekke hakkında da geniş bilgiye ulaşılmaktadır (Ortaç, 1994: 116).

Hamza Baba Türbesi, sekizgen prizmatik gövde ile önündeki giriş revakından oluşur. Gövde, sekizgen bir yalancı kasnak üzerinde yükselen kubbeye örtülmüştür. Giriş revakının üst örtüsü de kubbedir. Düzgün kesme taş kaplamalı yapının cepheleğinde yer yer devşirme parçalarına rastlanır. Gövde ile kasnağın üst kesimini profilli taş silmeler, revakın etrafını ise düz bir saçak dolandır. İç mekânda bulunan 14 pencereden bugün sadece 10 adedi işlevini sürdürmektedir. Bu pencerelerden üst sıradakiler ise düşey dikdörtgen biçimli açıklıklar şeklindedir. Yapının inşa kitabesi yoktur. Ancak bazı kaynaklarda yapıyla ilgili bilgi verilmektedir. Bursalı Mehmed Tahir Bey; Hamza Baba'nın ölümü üzerine II. Murad'ın, Hamza Baba'nın kendi adıyla anılan köyüne kagir, mükemmel bir türbe inşa ettirdiğini ve çeşitli vakıflar kurduğunu; Fatih Sultan Mehmet'inde, bu vakıflara bazı ilaveler yaptırdığını ifade etmektedir (Kuyulu, 1994:127-128).

Hamza Baba Türbesi: II. Murad zamanından önce yapılmıştır. II. Murad türbenin tamirini yaptırır. Türbenin yapılış tarihi 1209 yılına dayanmaktadır. Bu tarih de XIII. yüzyıla tekabül eder (KK2, KK4, KK5).

6. Hamza Baba Türbesinde Uygulanan Ritüeller

6.1. Çerağ Yakma

Çerağ, Hz. Muhammed'in Tanrı'dan gelen ilk ışık olması anısına, ruhun aydınlanmasının bir sembolü olarak algılanan ve cem törenlerinde kullanılan kandil, lamba, mum ya da çıraya denilir (Korkmaz,1994:80).

Hamza Baba Türbesi'nde de çerağ yakma uygulanan bir ritüel haline gelmiştir. Türbenin bahçesinde bulunan çerağ yakma yerinde türbeye gelen halk aldıkları çerağları yakıp buraya dikmektedirler. Çerağları yakarken yani uyandırırken; dilekler diler, dualar ederler. Eğer çerağ yandıktan sonra eriyene kadar sönmezse edilen duaların, istenilen dileklerin kabul edileceğine inanılmaktadır (KK1, KK3).

Mum yakmak bir adak olarak da kabul edilebilir. Türbeye gelen kişinin maddi durumu çok iyi değilse adak olarak bir mum adayabilir. Adanan mum evimizin ışığı sönmesin, hep aydınlık kalsın diye yakılır (KK4).

6.2. Ağaca Çaput Bağlama

Bu inanç şekli Anadolu'nun hemen hemen bütün bölgelerinde yaygındır. İnsanlar, genel olarak, evliya olarak kabul ettikleri ulu kişilerin türbelerine, orada bulunan veya herhangi bir yerde olup kutsal kabul edilen ağaç ve çalılara çaput bağlamaktadır. Yatırlara yakın olan veya kutsallığına inanılan bazı kayalara da çaput bağlanıldığına rastlanmaktadır. Ülkemizde pek çok yerde ağaçlara çaput bağlanmaktadır. Ağaca bağlanan bu çaput sayesinde dileklerin gerçekleşeceğine inanılmaktadır.

Türk dünyasında da var olan bu inanç geniş bir sahada varlığını sürdürmektedir. Eski dinlere mahsus olan bu inanç halk kültürümüzün önemli unsurlarından birisidir (Gökbel, 1996:173).

Türbeye gelenler yanlarında getirdikleri ipleri, bez parçalarını dualar dileyerek, ağaca asmaktadırlar. Ağaca çaput bağlayarak hasta olanlara şifa, evde kalmışlara eş, çocuksuzlara çocuk gibi istekler istenmekte dua edilmektedir. Bu uygulama inanç ve gelenek halini almıştır (KK6, KK7).

Çaput bağlamak batıl inançtır. Birisi bir ağaca bir bez parçası bağlıyor, arkasından her gelen o ağacı ip ve bezle dolduruyor. Önemli olan ağaca çaput bağlamak değil, gönülden inanarak dua etmektir (KK1, KK2, KK3).

6.3. Taşlarla Dilek Tutma

Taş dizerek dilek tutma inancı, uygulaması Anadolu'nun birçok yerinde karışımıza çıkan bir uygulama olmuştur. Bu inancın izlerini Hıdırellez de görmekteyiz. Hamza Baba Türbesi'nde, türbeye gelen insanlar türbenin bahçesinde bulunan taşları alıp ne istiyorlarsa genellikle ev, araba vb. şeyler için taşları üst üste koyup, yan yana koyup araba istiyorlarsa araba şekli, ev istiyorlarsa ev şekli vermektedirler. Ve bu şekilde dilek dilemektedirler.

Bu uygulama genellikle maddi bir istek için gerçekleştirilmektedir. Evi olmayanlar taşları dizerek ev yaparlar, çocuğu olmayanlar beşik yaparlar. Kimin neye ihtiyacı varsa onun için taş dizer. Bu şekilde dileğinin kabul olacağına inanırlar (KK1).

6.4. Mezara Taş Yapıştırma

Mezara taş yapıştırma uygulaması Hamza Baba Türbesi'nde dikkat çeken değişik bir inanç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türbenin bahçesinde bulunan bir mezara yerden alınan taş dilek dilenerek yapıştırılır. Eğer taş mıknaş gibi mezarı tutar ve üstünde durursa dilenen dileklerin olacağına inanılır. Taş tutmaz ve yere düşerse dilenen dileğin olmayacağı inancı vardır. Üç taş ile üç dilek dileme hakkı vardır (KK4, KK7).

6.5. Adak Adama/Kurban Kesme

Adak adamak ya da kurban kesmek İsmail Peygamber zamanından gelmiştir. İsmail peygamber Allah'tan bir çocuk ister. Ve der ki: Allah'ım bana verdiğin çocuğu sana kurban edeceğim. Tam oğlunu kurban edeceği sırada bıçak kesmez. Ve Allah katından bir koç gönderilir. O zamandan bu zamana kurban kesme inancı ortaya çıkmıştır. Hamza Baba Türbesi'ne gelen insanlar dilek dilerler, dua ederler. Hasta olanlar şifa diler, çocuğu olmayanlar çocuk diler, evi olmayanlar ev diler. Ve dilekleri kabul olanlar kurbanını, adağını keserler. Herkes maddi durumuna göre adak adar. Genellikle adak hayvanı olarak kuzu kesilir. Ama dana kesenlerde vardır (KK5, KK3, KK4, KK6).

7. Hamza Baba'nın Bektaşilik Gelenegindeki Yeri ve Önemi

Bektaşilik, Hacı Bektaş Veli'ye nispet edilen bir tarikattır. Hacı Bektaş Veli, Horasanlıdır. Anadolu'ya göç ederek bugünkü Hacı Bektaş'a yerleşmiştir. Bektaşilik Anadolu ve Balkan topraklarında yaygın olan büyük tarikatlardan biridir. Özellikle Osmanlılar döneminde Yeniçeri ordusuyla olan yakın ilişki sebebiyle Bağdat'tan Viyana'ya, Mısır'dan Kırım'a kadar geniş bir alanda faaliyet göstermiştir. Yeniçerilik 1826 yılında kaldırılınca bu tarikatın da faaliyetlerine son verilmiştir. Merkez tekke, Hacı Bektaş dergahıdır. Balım Sultan tarikatın ikinci piri olarak kabul edilmektedir. Türk halk ve tasavvuf edebiyatını da etkileyen bu tarikat, folklor tarihimiz açısından da pek çok zenginliği ihtiva etmektedir. 1826'dan sonra devletin kendilerine karşı tavrı almalarından sonra, aleyhlerinde pek çok şey söylenmiş ve yazılmıştır. Dolayısıyla bu eserleri ihtiyatla okumak gerekir. Tarikatta kol ve şubeler yoktur. Ancak "Bel Evladı" ve "Yol Evladı" şeklinde bir tasnif vardır. Birincisi Hacı Bektaş Veli'nin neslinden gelenlerdir ki bir adı da Çelebiler koludur. Diğeri de onun neslinden olmayanlardır ki adı da Babalar koludur. Bektaşî Tarikatı'nın Balkanlara Osmanlılardan önce Sarı Saltuk aracılığıyla yayıldığına dair rivayetler vardır. Bektaşilik, Balkanlara Osmanlıların buralara yerleşmesiyle başlamış, Timurtaş döneminde de yaygınlaşmıştır (Ercan,2006:32-33).

Hacı Bektaş Veli Dergâhı; Hacı Bektaş Veli'nin Sulucakarahöyük'te 13.yüzyıl-da güçlü bir merkezi yönetimde varlığını sürdüren dergahtır. Bugünkü adı ile “Siyasal Bilimler Üniversitesi” olmuştur. Hacı Bektaş Veli bu dergahta pek çok halife yetiştir-miş onlara el vermiştir. Halifelerini yetiştirdikten sonra onları Anadolu'nun dört bir yanına göndermiştir. Bu halifeler Anadolu'da Alevi-Bektaşî öğretisini yaymışlardır. Bu halifelerden biri de Hamza Baba'dır. Anadolu'da Alevilik öğretisini yaymış ve kendi dergahını kurmuştur (Onarlı,2001).

Hamza Baba, Serçeşme kökenlidir. Alevi- Bektaşî dedesidir. Hacı Bektaş-ı Ve-li'nin

360 halifesindedir. Ege Bölgesi'ni irşat etmek için görevlendirilmiştir. Bu doğ-rultuda Bektaşîlik tarikatının öğretilerini yaymış ve uygulamıştır (KK3).

8.Sonuç

Halkın yaratması olan gelenek ve görenekler, tarihimizin, geçmişimizin izlerini barındırırken aynı zamanda inanç ve yaşayış şeklimizi de ortaya koymaktadır. Yapılan bu çalışmada da bir türbe etrafında gerçekleştirilen ve uygulanan çeşitli inanç şekilleri ele alınmıştır. Anadolu halkı çeşitli istek ve ihtiyaçlarını Allah aracılığıyla keramet sa-hibi olduğunu düşündükleri velilerin kabirlerini ziyaret ederek türbe etrafında çeşitli uygulama ve ritüeller gerçekleştirmektedir. Uygulanan bu uygulamaların temelinin aslına bakılacak olursa eski inanç sistemimize ait kalıntılar olduğu görülecektir. Bu ritüelleri gerçekleştirmelerinin amacı istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasını istemele-ridir. Özellikle Alevi-Bektaşî kültüründe yaygın olarak bu tarz pratik ve uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Yapılan çalışmada elde edilen gözlemler ve kaynak kişilerden derlenen bilgiler çalışmaya aktarılmıştır. Çalışma bir alan/saha çalışması olmakla bir-likte elde edilen bilgiler Hamza Baba Köyü'nde ikamet eden köy halkıyla yapılan görüşmeler neticesinde çalışmaya aktarılmıştır.

Kaynaklar

1. Sözlü Kaynaklar

KK1: Kök, Gülseren. (1968). Doğum Yeri: Erzurum. Eğitim Durumu: İlkokul. 16.03.2018 tarihli görüşme

KK2: Kök, Emin. (1964). Doğum Yeri: İzmir. Eğitim Durumu: İlkokul. 16.03.2018 tarihli görüşme

KK3: Özer, Zeynel. (1965). Doğum Yeri: İzmir Eğitim Durumu: İlkokul. 16.03.2018 tarihli görüşme

KK4: Özer, Hamza Ali. (1933) Doğum Yeri: İzmir Eğitim Durumu: İlkokul. 16.03.2018 tarihli görüşme

KK5: Topbaş, Hamza. (1945) Doğum Yeri: İzmir Eğitim Durumu: İlkokul. 16.03.2018 tarihli görüşme

KK6: Özer, Ali İhsan. (1964). Doğum Yeri: İzmir Eğitim Durumu: İlkokul. 16.03.2018 tarihli görüşme

KK7: Topbaş, Halil. (1952). Doğum Yeri: İzmir Eğitim Durumu: İlkokul 16.03.2018 tarihli görüşme.

2. Araştırma ve İncelemeler

Bilgi, Nejdet. (2014). Hamza Baba Köyü'nün XIX. Yüzyılın Ortalarındaki Sosyal ve Ekonomik Yapısı (2444 Numaralı Temettüat Defteri'ne Göre) *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (69), 41-80.

Çelik, Ayşe Aysun. (2013). "Türbe Mekânı ve Türbe Kültürü", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Ercan, Emine Hilal, (2006). "Makedonya'da Adak ve Ziyaret Yerleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Eyice, Semavi. (1997), "Hamza Baba Türbesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15, 502-503.

Fığlalı, Ethem Ruhi. (1994). *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara: Selçuk Yayınları.

Gökbel, Ahmet. (1996). "Anadolu'da Yaşayan Halk İnançlarından Çaput Bağlama ve Nazar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, 173-186.

Harmancı, M. Esat. (2011). "Hamza Baba ve Eserleri", *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 1 (1), 39-48.

Korkmaz, Esat. (1994). *Alevilik Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ant Yayınları.

Kuyulu, İnci. (1994). "Hamza Baba Türbesi", *Sanat Tarihi Dergisi* 7, 127-133.

Onarlı, İsmail. (2001). *Hamza Baba*, İstanbul: Can Yayınları.

Ortaç, Hilal. (1994). "Hamza Baba Tekkesi ile İlgili Bazı Belgeler", *Sanat Tarihi Dergisi* VII, 111-126.

EKLER

Ek-1 Türbede Ağaca Çaput Bağlama Geleneğine Ait Bir Fotoğraf

Ek-2 Çerağ Yakma Yeri ve Çerağ Yakma İnancına Ait Bir Fotoğraf

Ek-3 Türbe İçi Dua Etme Geleneğine Ait Bir Fotoğraf

Ek-4 Hamza Baba Türbesi ile İlgili Bilgi Toplanan Köyün Dedeleri